

9 Forskning

9.1 Historik

9.1.1 Forskningens framväxt och inriktning

Redan under första hälften av 1800-talet gjordes de första ansträngningarna att vetenskapligt samla kunskaper om faunan. Svenska jägareförbundet angav vid bildandet 1830 som sitt syfte att bl. a. "samla sådana rön och fakta, som kunna bidra till den zoologiska vetenskapens framsteg". Det var emellertid först på 1940-talet som de första organiserade ansträngningarna gjordes att med vetenskapens hjälp ta fram kunskaper som kunde användas inom viltvården. Man studerade bl. a. nedgången i småviltstammarna och älgens reproduktionsförhållanden.

Det var vid denna tidpunkt naturligt att man i första hand misstänkte att det var sjukdomar som orsakade förändringar i viltstammarnas numerär. Den veterinärmedicinska delen av viltforskningen dominerade under flera år. Dessa undersökningar överfördes 1945 till den då nystartade statens veterinärmedicinska anstalt (SVA), dit sedan dess forskning och bevakning inom viltpatologin varit förlagd. År 1945 inrättades också den första viltbiologiska tjänsten – en laborator, sedermera professor, vid dåvarande skogshögskolan.

Under 1950- och 1960-talen vidgades viltforskningens arbetsfält och ett stort antal undersökningar påbörjades och genomfördes förutom inom jägarförbundet och vid skogshögskolan främst vid de zoologiska institutionerna vid universiteten i Stockholm och Lund. Flertalet undersökningar arbetade med att klarlägga enskilda viltarters biologi och ekologi. Älgforskning bedrevs under hela 1960-talet och intensifierades i och med att man 1967 införde försöksverksamheten med samordnad älgjakt.

Jägareförbundet fick 1956 sitt första fasta försöksområde, nämligen Boda viltforskningsstation norr om Söderhamn. I början av 1960-talet påbörjades verksamhet vid Stockholms universitet i samarbete med jägareförbundet på Öster-Malma. År 1969 startade universitetet en fältstation vid Tovetorp, Öster-Malma. Under ungefär samma period påbörjades och utvecklades verksamhet vid Stensoffa ekologiska station som tillhör Lunds universitet. Naturvårdsverkets forskningsstation Grimsö med forskningsområde tillkom 1974.

Under 1970-talet blev forskningsprojekten allt mer integrerade och omfattade mera komplexa problemställningar med samspel mellan olika

viltarter och deras miljö som ett väsentligt innehåll. Faunavårdsforskning startades vid dåvarande skogshögskolan, numera Sveriges lantbruksuniversitet. Utvecklingen under de senaste tio åren har bl. a. inneburit att utrymmet för grundforskning minskat. Den tillämpade forskningen har alltmer kommit att dominera. Större delen av tillgängliga medel används för tillämpad forskning kring jaktbara viltarter.

Antalet forskare som f. n. (1982/83) arbetar med viltforskning uppgår till ett femtiotal. Flertalet finns vid universiteten där många av dem bedriver viltforskning som ett led i sin utbildning. Ett tiotal arbetar vid lantbruksuniversitetet, dock inte enbart med faunavårdsforskning. Ett tiotal forskare är fördelade på Svenska jägareförbundet, naturvårdsverket och riksmuséet. Några forskare arbetar på statens veterinärmedicinska anstalt. Forskarnas totala arbetsinsatser motsvarar ca fyrtio heltidstjänster, övrig personal ca 25 heltidstjänster.

9.1.2 Tidigare organisation

Inom jägareförbundet upprättades år 1940 en särskild viltforskningskommitté. Som en efterträdare till denna inrättades 1953 ett fristående viltforskningsråd som hade till uppgift att samordna och främja viltforskning. Ledamöterna i rådet representerade bl. a. jordbruk, skogsbruk, naturvård, jakt och veterinärmedicin.

På förslag av regeringen beslöts år 1968 att viltforskningsrådets uppgifter skulle överföras till en särskild forskningsnämnd knuten till naturvårdsverket. För att bereda frågor angående viltforskning inrättades en kommitté för viltbiologi. Kommittén handlade planerings- och beredningsuppgifter för den av naturvårdsverket stödda viltforskningen fram till år 1977. Naturvårdsverket och jägareförbundet utsåg vardera hälften av ledamöterna. Kommittén ombildades sedermera till projektgruppen för viltforskning med motsvarande representation.

9.1.3 Miljöforskningsutredningens förslag

Miljöforskningsutredningen föreslog i sitt betänkande (Ds Jo 1974:8) Samordnad miljövårdsforskning bl. a. att naturvårdsverket skulle ansvara för planering och anslagsfördelning vad gäller den viltforskning som finansieras med medel från jaktvårdsfonden och älgskadereglerigsfonden. Utredningens förslag innebar att naturvårdsverket skulle utarbeta forskningsprogram och anslagsframställan inom området. Jägareförbundets anslagsframställan skulle lämnas till naturvårdsverket i stället för till regeringen. Medel till jägareförbundets forskning skulle anvisas av naturvårdsverket inom ramen för det totala anslaget för viltforskning.

Vid remissbehandlingen ställde sig bl. a. naturvårdsverket, naturhistoriska riksmuséet, statens råd för skogs- och jordbruksforskning samt Kungl. Vetenskapsakademien positiva till förslaget. Negativa var bl. a. Zoologiska institutionen och matematisk-naturvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet, statskontoret samt Svenska jägareförbundet.

Jägareförbundet framhöll bl. a. att en stor del av den forskning som bedrivs i förbundets regi har direkt anknytning till den viltvårdande

verksamhet som förbundet ansvarar för enligt riksdagens uppdrag.

Miljöforskningsutredningens förslag medförde inga åtgärder vad avser viltforsknings administration.

9.2 Organisation och finansiering

De organisatoriska förhållandena och finansieringsformerna för viltforskningen är f. n. tämligen svåröverskådliga. I det följande redovisas vissa huvuddrag som är tillämpliga främst när det gäller forskning om jaktligt intressanta viltarter.

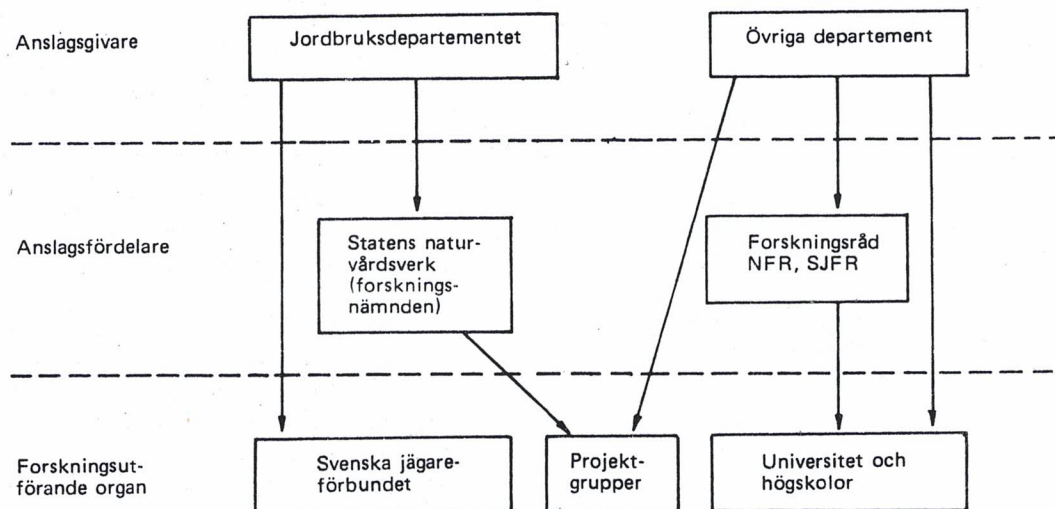
9.2.1 Organisation

Nuvarande förhållanden beträffande viltforsknings organisation kan beskrivas med utgångspunkt från tre nivåer,

- departementet,
- anslagsbeviljande organ, samt
- forskningsutförande organ.

Forskningsorganisationen beskrivs schematiskt i figur 9.1. Som framgår av figuren fördelas ibland medel direkt från departement till forskningsutförande organ utan att gå via särskilt anslagsbeviljande organ. Dessutom erhåller viltforskningen, liksom annan forskning, pengar från utbildningsdepartementet. Från jordbruksdepartementet går anslag direkt till Sveriges lantbruksuniversitet och statens veterinärmedicinska anstalt (SVA). De medel som anvisas från utbildningsdepartementet liksom medel till lantbruksuniversitetet och SVA används i betydande utsträckning till forskarinriktad utbildning.

Figur 9.1 Forskningens organisation och medelsfördelningen

Departementsnivån

Frågor om viltforskning sorterar huvudsakligen under jordbruksdepartementet. Regeringen fördelar medel till viltforskning främst genom anslag ur jaktvårdsfonden, viltskaderegleringsfonden och till viss del från anslagen Miljövårdsforskning, Särskilda undersökningar inom miljövårdsområdet m. m. och Ersättning för vissa skador förorsakade av vilt, m. m.

Fördelningen av medel ur jaktvårdsfonden och viltskaderegleringsfonden görs efter särskilda anslagsframställningar från naturvårdsverket och jägareförbundet var för sig.

Av övriga departement berörs främst utbildningsdepartementet, vars medel fördelas till dels universiteten via universitets- och högskoleämbetet, dels forskningsrådsorganisationen.

Anslagsbeviljande organ

Viltforskningsrådets uppgifter överfördes som nämnts år 1968 till naturvårdsverket och dess forskningsnämnd. Forskningsnämnden består av tio ledamöter varav fem är fasta och företräder avnämarsidan medan de övriga företräder olika vetenskapliga kompetensområden och utses av regeringen för en period av tre år. Nämndens sekretariat (sektionen för forskningsplanering) består av drygt 15 anställda och sysslar inte bara med beredning av anhängiggjorda forskningsprojekt utan även med planering och utvärdering av projekten. Nämnden avger förslag till anslagsframställning för anslaget miljövårdsforskning samt det särskilda anslaget ur jaktvårdsfonden för viltforskning. Forskningsnämnden har till sig knutit vetenskapliga kommittéer och projektgrupper som var och en ansvarar för ett särskilt projektområde inom miljövårdsforskningen. De vetenskapliga kommittéernas uppgift är bl. a. att vetenskapligt granska de projekt för vilka forskningsmedel söks. Planering av forskningsverksamheten och beredning av medelstilldelning (ur jaktvårdsfonden och viltskaderegleringsfonden) handhas av projektgruppen för viltforskning med representanter för forskningen, naturvårdsverket och jägareförbundet. Till projektgruppens uppgifter hör också utvärdering av forskningsverksamheten.

I viss omfattning har naturvetenskapliga forskningsrådet och statens råd för skogs- och jordbruksforskning fördelat anslag till viltforskning.

Forskningsutförande organ och forskningens inriktning

Naturvårdsverket har som myndighet ett huvudansvar för landets fauna. En del av personalen på verkets sektion för faunavård och jakt är sysselsatt med forskning och undersökning av olika djurarter, bl. a. flera icke jaktbara arter och främst de hotade djurarterna. Verkets fältforskning bedrivs främst vid forskningsstationen Grimsö av externa forskare från universiteten. Där insamlas uppgifter om olika jaktliga förhållanden, jaktmetoder, djurbeståndens antalsvariationer mellan olika år och andra förhållanden som är av betydelse som bakgrund för olika forskningsprojekt eller för ställningstagande i olika jaktliga frågor. De viktigaste forskningsprojekten berör vilt och skogsbruk. Verksamheten finansieras med allmänna medel och medel från

jaktvårdsfonden och viltskaderegleringsfonden via naturvårdsverkets forskningsnämnd.

Svenska jägareförbundets viltforskning bedrivs huvudsakligen genom fast anställd personal knuten till en forskningsavdelning. Huvuddelen av forskningen har nu samlats i lokaler i anslutning till den viltekologiska institutionen vid Bäcklösa i anslutning till Sveriges lantbruksuniversitet.

Jägareförbundets forskning som rubriceras viltvårdsforskning är direkt inriktad på att ta fram nya kunskaper som kan förbättra viltvården och som kan tillämpas av förbundets fälttjänstemän, medlemmar, markägare och andra intresserade. Huvudvikten ligger f. n. på forskning om älgen men skogsfågel och fältvilt är högaktuella för intensivåtgärder. En del av dessa åtgärder kommer att finansieras genom extra medlemsavgifter. I övrigt spänner förbundets forskning över stora delar av den jaktligt intressanta faunan, såsom klövvilt, mård, bäver, andfågel, skogshöns, morkulla och speciella frågeställningar förknippade med vården av dessa arter. Vissa forskningsprojekt drivs i samarbete med WWF, exempelvis utter-, sädgås- och fjällgåsprojekten. På Öster-Malma drivs försöks- och utvecklingsverksamhet inom viltvårdsområdet.

Viltforskningen vid universiteten sker f. n. vid de zoologiska institutionerna i Lund, Stockholm och Uppsala som en del av forskarutbildningen samt vid Sveriges lantbruksuniversitet (Uppsala och Umeå). Den viltvårdsinriktade forskningen bekostas framför allt med medel från naturvårdsverket. Begränsad viltvårdsinriktad forskning bedrivs vid universiteten i Umeå och Göteborg. Universiteten har i allmänhet tillgång till fältstationer där utbildning och praktisk viltforskning bedrivs.

Forskningen i Lund bedrivs till betydande del vid Stensoffa ekologiska station. Verksamheten under senare år har gällt relationer mellan rovdjur och bytesdjur samt studier av fältviltet och dess begränsande faktorer.

Vid Stockholms universitet bedrivs bl. a. studier av genetiska konsekvenser av beskattning av en viltpopulation.

Vid Sveriges lantbruksuniversitet bedrivs forskning som till stor del är knuten till frågor som rör viltet och de arveella näringarna. Forskningen vid institutionen för viltekologi är i huvudsak lokaliserad till Bäcklösa och Ultuna. Den kan sägas vara fördelad på faunavård, viltproduktion och viltskador. Institutionen har i övrigt kvalificerad kunskap när det gäller hotade och hänsynskrävande viltarter.

Viltforskning bedrivs även vid naturhistoriska riksmuséet. Till muséets forskningsavdelning hör ringmärkningscentralen, gruppen för ekologisk miljögiftsforskning och sälgruppen. Vid muséet har bl. a. bedrivits en mycket omfattande undersökning av rödrevens fortplantning, dödlighet och vandringar. Vidare tar man emot en stor del av kronans villebråd. Materialet utnyttjas för bl. a. åldersbestämningar och provtagning avseende miljögifter.

Också genom Svenska naturskyddsföreningens (SNF) och Sveriges ornitologiska förenings (SOF) försorg bedrivs forsknings- och försöksverksamhet. SNF:s verksamhet är inriktad på att bevara hotade djurarter som örn, falk och varg. SOF arbetar med ett antal fågelstationer, bl. a. Ottenby fågelstation på Ölands södra udde.

Statens veterinärmedicinska anstalt, lokaliserad till Ultuna, utför huvud-

delen av de patologiska undersökningarna på vilda djur. Verksamheten har tre huvudinriktningar. Zoonoser – sjukdomar som är ömsesidigt överförbara mellan människa och djur – har ägnats särskild uppmärksamhet. Forskning om förgiftningar inom viltfaunan är en annan huvuduppgift. Den tredje är problem av specifik viltkaraktär, exempelvis sjukdomar hos olika viltarter.

Viss försöksverksamhet bedrivs av Jägarnas riksförbund-Landsbygdens jägare, av domänverket samt vissa andra skogsbolag.

9.2.2 Finansiering

Följande finansieringskällor finns för viltforskningen

- ☐ jaktvårdsfonden
- ☐ viltskaderegleringsfonden
- ☐ miljövårdsforskningsanslaget m. fl. anslag vid naturvårdsverket
- ☐ forskningsrådsanslag, övriga medelskällor.

Den på de jaktligt intressanta viltarterna inriktade forskningen finansieras huvudsakligen med pengar som jägarna betalt i jaktvårdsavgift eller för fällt klövvilt. Inbetalda jaktvårdsavgifter samlas i jaktvårdsfonden. Till fonden inbetalas också vissa bötesmedel. Fondens medel skall användas för främjande av viltvården i landet efter regeringens bestämmande. Till viltskadefonderna inbetalas avgifter för fällt klövvilt. Viss del av influtna avgifter, f. n. 40 procent, överförs till centrala viltskaderegleringsfonden. Om utbetalning ur denna fond beslutar regeringen. Anslaget ur jaktvårds- och viltskaderegleringsfonderna till naturvårdsverket för budgetåret 1982/83 var 3,8 milj. kr. Motsvarande anslag till jägareförbundet uppgick till omkring 3,1 milj. kr.

Till viss del finansieras viltforskning med medel ur anslagen Miljövårdsforskning och Särskilda undersökningar inom miljövårdsområdet vid naturvårdsverket.

Naturvetenskapliga forskningsrådet och skogs- och jordbrukets forskningsråd har i viss omfattning beviljats forskningsanslag till grundforskningsinriktad resp. skogs- och jordbruksinriktad viltforskning.

Utöver medel via olika myndighetsanslag lämnas också bidrag från privata fonder och stiftelser samt olika organisationer. Bland sådana anslagsgivare kan nämnas World Wildlife Fund.

Betydande resurser ställs dessutom till viltforskningens förfogande i form av tjänster, lokaler och utrustning som finns vid de forskningsutförande univeriteterna och som utan att särredovisas utnyttjas i viltforskningsarbetet.

I stor utsträckning samlar jägareförbundets fältpersonal och enskilda personer in material för forskningen. Fältpersonalen är inte avlönad med forskningsmedel utan utför materialinsamling som en del i sina ordinarie arbetsuppgifter eller under sin fritid.

9.3 Forskningens mål

Målen för svensk viltforskning har formulerats av projektgruppen för viltforskning och av Svenska jägareförbundet.

I projektgruppens forskningsprogram har målen formulerats på följande sätt.

"Viltforskningen skall producera de kunskaper som behövs för skötseln och nyttjandet av landets viltbestånd. Inom forskningsområdet faller alla de förhållanden och åtgärder som påverkar viltbestånden, deras numerär och utbredning antingen direkt (t. ex. via biotopförändrande åtgärder – positiva eller negativa – direkt inriktade på vilt, jakt) eller indirekt (t. ex. markanvändningen vid jordbruk, skogsbruk, markexploatering, fritidsaktiviteter, industriell verksamhet). Forskningen skall inriktas mot att klargöra de förhållanden som kan ge en både art- och individrik viltfauna. Genom denna forskning skall grunden läggas för ett varaktigt nyttjande av viltbestånden till nytta och nöje för människan. Möjligheter till och omfattningen av nyttjandet skall belysas liksom viltbeståndens avkastning under olika förutsättningar, t. ex. i form av byte vid jakt, naturupplevelser vid friluftsliv. Viltbeståndens negativa effekter i form av skadegörelse och andra produktionskostnader skall klarläggas."

Jägareförbundet har för sin verksamhet uppställt följande mål:

"Viltforskningen skall producera sådana kunskaper, som direkt eller indirekt, på kort eller lång sikt, har betydelse för viltvården. Med viltvård menas här verksamhet, som inom ramen för samhällsplanering, vid bedrivande av jordbruk och skogsbruk samt biotopvård och jakt etc. syftar till att främja faunan. Jägareförbundets viltvårdsforskning bör omfatta:

- ☐ biologisk forskning avseende vilda däggdjur och fåglar,
- ☐ forskning över markanvändningens betydelse för viltfaunan,
- ☐ försöksverksamhet baserad på forskningsresultat,
- ☐ uppföljning av praktiska viltvårdsåtgärders effekter på viltfaunan,
- ☐ social och ekonomisk forskning angående viltvård och jakt."

För älgforskningen har följande mål angetts.

"Älgforskningens inriktning skall vara att undersöka de förhållanden och redovisa de kunskaper, som behövs inom älgvården. Målsättningen för forskningen blir då att öka kunskapen om älgen och dess relationer till miljön så att generella och säkra principer kan ligga till grund för riktiga beslut i akuta situationer eller vara utgångsläge för särskilda målinriktade undersökningar och att snabbt ta fram de kunskaper som behövs för att lösa aktuella problem inom älgvården."

Projektgruppen, som har ansvar för forskningsplaneringen, har strukturerat forskningsinsatserna på sju delområden.

- A. *Skogsbrukets markanvändning*. Lantbruksuniversitetet, naturvårdsverket och jägareförbundet.
- B. *Jordbrukets markanvändning*. Lunds universitet.
- C. *Förutsättningar för och effekter av rabiesbekämpning i viltpopulationer*. F. n. ingen forskningsverksamhet.
- D. *Skötsel av simandpopulationer och deras biotoper*. Lantbruksuniversitetet och jägareförbundet.

- E. *Viltet i tätortsnära miljöer*. F. n. ingen forskning.
F. *Viltets socio-ekonomiska betydelse*. Viss uppdragsforskning bedrivs vid socialhögskolan i Göteborg.
G. *Den övriga verksamheten* omfattar resurser till baskostnader för Grimsö forskningsstation samt medel till Nordiskt kollegium för viltforskning.

I uppräknningen ovan ingår två s. k. storprojekt – fältvilt (B) och andfågel (D). Ett tredje är storprojekt Älg, det enda som är av en storleksordning som motsvarar termen storprojekt. För dessa projekt, liksom för de övriga som här nämnts, gäller att de drivs och finansieras gemensamt av flera parter – främst naturvårdsverket och jägareförbundet. Forskningen utförs av jägareförbundets forskare och av forskare vid universitet och högskolor.

F. n. bedrivs älgforskning inom projektet Älgens populationsekologi, vari ingår delprojekten Populationsanalys, Vandringer, Näring och näringsfysiologi samt Relationer till skogsbruket. Vidare bedrivs forskning om älgens reproduktionsbeteenden och utvecklingsarbete för en reglering av älgstammens numerär och sammansättning.

All viltforskning är emellertid inte samplanerad. Såväl jägareförbundet, naturvårdsverket som vissa universitet och högskolor initierar och driver egna projekt.